

Ганна ОНКОВИЧ

Ключові слова: медіаосвіта, діалог культур, міжкультурна комунікація, мовна особистість, вторинна мовна особистість, мова та культура, лінгвокраїнознавство, лінгвокультуроснавство.

Сучасний фахівець повинен уміти на науковій основі організувати свою працю, володіти комп'ютерними методами збирання, зберігання й опрацювання інформації, застосовувати це в сфері професійної діяльності; вміти здобувати нові знання, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології тощо. Як бачимо, ці вимоги свідчать про перспективи медіаосвіти під час підготовки фахівців у різних сферах, тож «діалог культур» нині стає однією з медіаосвітніх технологій.

УДК 37.093.004

«ДІАЛОГ КУЛЬТУР» ЯК СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

© Онкович Г. В., 2011

вагу викладачів і методистів до лінгвокраїнознавчого аспекту викладання як провідного було повернуто після друку монографії Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова «Мова і культура» (1983). Спочатку лінгвокраїнознавство як галузь наукового знання інтенсивно розвивалося на базі методики викладання російської мови як іноземної, тому в його перших дефініціях акцент зроблено на лінгводидактичних характеристиках лінгвокраїнознавства як аспекту викладання саме російської мови для іноземців. В означенні лінгвокраїнознавства, запропонованому згаданими вченими, підкреслювалося, що це «аспект викладання російської мови іноземцям, в якому з метою забезпечення комунікативного навчання та для вирішення загальноосвітніх завдань лінгводидактично реалізується кумулятивна функція мови і проводиться акультурація адресата, методика викладання має філологічну природу, ознайомлення проводиться за посередництва російської мови і для її вивчення» [3]. Згодом лінгвокраїнознавче розуміння центральної лінгвістичної проблеми – співвідношення мови і культури – ці дослідники всебічно розглянули в новому виданні монографії «Мова і культура. Три лінгвокраїнознавчі концепції: лексичного фону, мовленнєво-

поведінкових тактик і сапієнтом» (2005 р.). Термін «лінгвокраїнознавство» згодом став також використовуватися «для позначення: а) країнознавчо орієнтованої лінгвістики, з якою співвідносяться зарубіжні дослідження в галузі онтології мови, антропології, соціолінгвістики, етнографії комунікацій; б) лінгводидактичної основи соціокультурної освіти учнів; в) комунікативно-країнознавчої методики викладання іноземних мов, яка за певними аспектами співвідноситься із зарубіжною культурознавчою методикою навчання нерідної та іноземних мов. Істотно відмінність між ними, насамперед, виявляється в тих завданнях, які покликана вирішувати кожна з перелічених вище галузей соціокультурного дослідження (включаючи й лінгвокраїнознавство як аспект викладання іноземних мов)» [7, 182].

В. Сафонова, акцентуючи увагу на величезній практичній значущості результатів досліджень країнознавчо орієнтованої лінгвістики для соціокультурної освіти тих, хто вивчає іноземні мови, справедливо зумовлює її тісний взаємозв'язок із дидактикою. Це знайшло відображення у працях, присвячених питанням відбору та мінімізації лінгвокраїнознавчої інформації для різних варіантів і етапів іншомовного спілкування, лінгвокраїнознавчої паспортизації, навчального лексикону, технології навчальної лінгвокраїнознавчої лексикографії, розроблення різних моделей довідкової та навчальної лінгвокраїнознавчої літератури для різних варіантів навчання іноземних мов у школі та виші.

Деякі дослідники нині вважають, що з часом на зміну лінгвокраїнознавству (як аспекту навчання нерідної мови) прийшло лінгвокультурознавство, яке має більш виражений освітній акцент у соціокультурному континентальному і регіональному планах. В. Сафонова до числа його завдань, зокрема, відносить розроблення технології лінгвокультурознавчого збагачення мовної свідомості учнів та

їхньої комунікативної навчальної практики, створення різних видів лінгвокультурознавчої наочності та розроблення технології її використання в процесі формування лінгвокраїнознавчої компетенції; визначення ролі і місця комп'ютеризації в лінгвокультурознавчій самоосвіті учнів [7, 183 – 184]. Дослідження в цих взаємозумовлених і взаємозалежних галузях соціокультурного знання створили основу для навчально-методичного виділення спеціального аспекту у викладанні іноземних мов.

Саме методисти-практики, котрі працюють у лінгвокраїнознавчому полі, першими усвідомили необхідність вести «діалог культур» із тими, хто навчається. Про це йшлося на конгресах, лінгвокраїнознавчих симпозіумах і конференціях з країнознавчої проблематики. До кінця 70-х рр. минулого століття питання «нейтрального» країнознавства – без вказівки на конкретну адресу, для іноземців узагалі – обговорювалися все менше й менше, і все частіше дослідники та педагоги-практики зверталися до порівняльного лінгвокраїнознавства – вивчення явищ мови і культури у зіставленні з аналогічними явищами в рідній мові та культурі тих, хто навчається. Це стало додатковим стимулом, що впливав на інтерес до вивчення нової мови.

Лінгвокультурознавство, як зазначають учені, завжди будувалося на порівняльній, часом навіть контрастно-порівняльній, основі. Що й не дивно: воно базувалося на накопиченому й апробованому досвіді лінгвокраїнознавства. Нині вже йдеться про прикладну лінгвокультурологію: «Прикладна лінгвокультурологія – галузь наукового знання, лінгводидактики, що розкриває методологічні засади, закономірності, принципи, засоби, методи і форми взаємодії мови, культури, особистості з метою опису і викладання в соціокультурному аспекті» [4, 346] і «є невід'ємною частиною культурно орієнтованої методики викладання російської мови як іноземної. Вона по-

кликана забезпечити такий опис мовних одиниць мови й мовлення, що дасть можливість методистам структурувати лінгвістичні знання і сформувані на основі їх використання навички та складні вміння іноземного студента як вторинної мовної особистості» [4, 347].

Ми залишилися прихильниками лінгвокраїнознавства як частини культурно орієнтованої методики викладання взагалі, віддаючи належне при цьому й лінгвокультурології. «Наше» країнознавство орієнтоване на формування і розвиток медіаосвітньої компетенції. Читати газети, слухати радіо, дивитися і слухати телепередачі – одна з найважливіших комунікативних потреб студентів, завдяки чому вони ознайомлюються із життям у нових для себе умовах, міжнародним життям, оперативно отримують інформацію і можуть її використовувати на семінарах, конференціях тощо, а згодом – у самостійній практичній діяльності. Медіаосвіта при цьому стає не тільки посередником у діалозі культур. Без неї неможлива була б міжкультурна комунікація. Вважаємо за можливе нині говорити про «діалог культур» як ще про одну медіаосвітню технологію, що сприяє міжкультурній комунікації.

Аксіомою, на нашу думку положення, що викладачі, які працюють з іноземними учнями або з тими, хто вивчає іноземну мову, мають бути в курсі подій, що відбуваються на батьківщині носіїв мови, яка вивчається. Свого часу нами було апробовано новий вид «газетних зошитів» – альбомів, куди студенти вклеювали вирізки з періодичних видань, котрі містили інформацію про їхні країни. Користь від цього була подвійна. Сконцентрований в альбомах матеріал збагачував викладача знаннями про країни, звідки студенти приїхали на навчання. Студенти ж поповнювали свій лексичний запас новими словами, значення яких шукали в словниках, щоб зрозуміти зміст інформації про батьківщину мовою, яка вивчається. З появою інтернет-технологій

це робити простіше – на сайтах тих, хто навчається.

Матеріали студентів – надійний стимул до читання медіатекстів мовою, що вивчається, один із чинників зміцнення довірливого ставлення до викладача, котрий виявляє інтерес до того, що понад усе хвилює людину, яка перебуває далеко від батьківщини. Подібність мовного стилю газети, інформаційних радіо- та телепередач і мови суспільних дисциплін створювали ще один додатковий стимул під час навчання. В перших посібниках є завдання, орієнтовані на те, що згодом стало визначатися саме як «діалог культур», без чого неможлива міжкультурна комунікація. Вона неможлива й без розуміння прихованих смислів, що досягається під час навчання мови на матеріалах медіатекстів.

Проблема «діалогу культур» як методична концепція була заявлена на IX Міжнародному конгресі Міжнародної асоціації викладачів російської мови та літератури (Братислава, серпень 1999 р.). Зазначалося, що метою вивчення мови як іноземної є не навчання умінь та навичок оволодіння нею, а освіта особистості, тому «змістом навчального процесу є не формування комунікативної компетенції, а культура, під якою розуміють особистісно освоєні в діяльності духовні цінності. В якості механізму такого освітнього процесу виступає спілкування, підтримуване за допомогою діалогу рідної культури і культури країни досліджуваної мови». Теза «Культура через мову і мова через культуру – основний шлях засвоєння будь-якої іноземної мови» була лейтмотивом багатьох доповідей братиславського конгресу. Через кілька років – на XII Міжнародному конгресі русистів (Шанхай, травень 2011р.) – про міжкультурну комунікацію йшлося значно більше. Зокрема, С. Тер-Мінасова зазначала, що «термін *міжкультурна комунікація* передбачає успішне, ефективне спілкування представників різних культур. Оскільки мова – це головний і

найбільш розвинений засіб спілкування людей, взаємозв'язок і взаємодія мови та культури лежать в основі міжкультурної комунікації» [8, 268]. І далі: «Як один із видів людської діяльності мова виявляється складовою культури, яка визначається як сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: виробничої, громадської, духовної».

Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують засоби мовного коду з культурно-специфічними смислами, а також стратегії і тактики спілкування, що відрізняються від тих, якими вони користуються у випадках інтеракції всередині однієї культури [1, 9]. Відтак і лінгвокраїнознавство, і лінгвокультурознавство (яке почало стрімко розвиватися з середини 90-х років ХХ ст.) становлять істотну частину порівняльного культурознавства. Це можна проілюструвати і прикладами з посібників для іноземців, де чи не кожна тема супроводжувалася завданнями, які сприяли «діалогу культур». Навіть простий перелік цих завдань свідчить про взаємодію соціокультурного і особистісно-діяльнісного підходів у навчанні, що сприяє включенню часткових методик навчання «у загальний рух наук про людину, в комплексне людинознавство, що передбачає широке розгортання міждисциплінарних науково-методичних та культурознавчих досліджень» [7, 186]. А це є одним із найважливіших завдань педагогічної науки сьогодення.

Як зазначає С. Тер-Мінасова, кожен урок іноземної мови – це перехрестя культур, практика міжкультурної комунікації, тому що кожне іноземне слово відображає іноземний світ й іноземну культуру: за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю (знову ж іноземною, якщо слово іноземне) уявлення про світ, кожен; урок іноземної мови – це зіставлення культур, оскільки за словом стоїть зумовлене відповідною культурою поняття, а за ним – реальність світу. Мова інших країн відображає й інші поняття, і

багато в чому інший світ. «Головна відповідь на питання про рішення актуального завдання навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови мають вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять цими мовами» [8, 268, 272]. При оволодінні новою мовою доцільно знаходити «спільність соціального досвіду як через співвіднесення різних досвідів, так і через співвіднесення відомого (свого) досвіду з невідомим (чужим) досвідом, коли чуже стає відомим у процесі оволодіння мовою і культурою», – зазначає Ю. Прохоров [6, 9].

Засобами журналістики можна вирішувати чимало виховних завдань, розвивати у студентів почуття інтернаціоналізму. Серед тем, які перебували в полі зору викладача, що працює в аудиторії з матеріалами ЗМІ, були традиційні, «наскрізні». Як правило, вони узгоджувалися з тематикою основного підручника. Були і теми «на злобу дня», які не можна було обійти через актуальність подій. Наприклад, питання гласності, процеси перебудови, демократизації, які привертали в 90-ті рр. увагу світової громадськості, відтворювалися, передусім, у газетах і журналах, радіо- та телепередачах. При цьому викладач міг зосередити увагу на людському чиннику. Наприклад, формуючи позитивне ставлення до радянських людей, – відобразити роль молоді в перетвореннях, що відбувалися на різних етапах життєдіяльності країни, оскільки справи молодих сучасників були найбільш цікавими контингенту іноземних студентів.

Відомо, що в умовах міжкультурного спілкування під час обговорення різних аспектів життєдіяльності суспільства в країнах рідної та іноземної мов можуть виникати комунікативно-понятійні перешкоди, спричинені неадекватною мовною семантизацією його учасниками мовних одиниць з національно-культурними, регіонально-культурними

та соціально-класовими компонентами семантики. Український дослідник Ф. Бацевич вважає, що міжкультурна комунікація – процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, здебільшого користуються різними ідіоетнічними мовами, відчують лінгвокультурну «чужорідність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні. Виявити це на заняттях з мови із залученням мас-медіа можна легко і ненав'язливо. Так формувалася вторинна мовна особистість. (Зазначимо, що поняття «вторинна мовна особистість» – одне з найбільш важливих у міжкультурній комунікації). На «медіаосвітніх» заняттях учнів прилучали до культури народу, мову якого вони вивчали, й вони могли з успіхом реалізувати себе саме в діалозі культур. Особливо – якщо заняття проходили в інтернаціональних групах, які складалися з представників кількох країн. На це часто були спрямовані навчальні завдання. І з урахуванням цього в подальшому стала створюватися навчальна література, адже «комунікативна особистість проявляє себе в мовній діяльності, у спілкуванні володіє гнучкими позиційними, рольовими та комунікативними стратегіями і тактиками», – зазначає Ф. Бацевич.

З часом дослідники стали говорити та досліджувати й полілінгвокультурну особистість, і полілінгвокультурне співтовариство, й стратегії і тактики спілкування в полілінгвокультурній ситуації. Безперечно, цього б не сталося, якби в навчальний процес не були залучені мас-медіа. Враховувалися при цьому особливості національні – «сукупність специфічних характеристик нації (етносу в цілому), які формують її неповторність серед інших націй». До цих особливостей відносять насамперед мову, а також неповторні риси психології, культури, традицій

та інші національно-особистісні етнічні чинники, які на противагу соціально-економічним, політичним тощо більш стійкі, що зумовлює можливість їх збереження протягом довгого історичного періоду [1, 127].

Розглядаючи лінгвокультурознавство як аспект у навчанні іноземних мов, В. Сафонова дає йому таку інтерпретацію: порівняльне лінгвокультурознавство передбачає цілеспрямоване співвивчення мов і культур у процесі оволодіння нормами міжкультурного спілкування в досліджуваних сферах (соціально-побутовій, діловій, суспільно-політичній, науковій, педагогічній), що включає комунікативно-пізнавальне співвивчення національних мовних культур у контексті життєдіяльності країн досліджуваної та рідної мов, зокрема співвивчення особливостей функціонування мов як засобу відображення і вираження характерних рис духовної, фізичної та матеріальної культури в цих країнах у їхніх цивілізаційних шарах [7, 184 – 185]. За такої постановки питання, вважає дослідниця, цілком природно виникає дидактична потреба, *по-перше*, у навчальній інтеграції лінгвокультурознавства і практичних курсів з іноземних мов, спрямованої на формування в учнів ціннісного ставлення до мови як соціального явища і засобу відображення національного й соціально-класового в досліджуваних шарах культур народів іноземної та рідної мов, засобу міжкультурного спілкування й узагальнення знань про діалектику взаємодії національного і загальнопланетарного в соціокультурному сприйнятті світу різними етносами, народами, представниками їхніх соціальних груп, духовної, матеріальної та фізичної культури в її різноманітних формах існування. *По-друге*, соціокультурні завдання лінгвокультурознавчої підготовки в школі і виші навряд чи можуть бути вирішені, якщо учні не володіють міждисциплінарними знаннями, сфокусувавши культурознавчі відомості з філософії, соціології, соціальної пси-

хології, етнографії та етнолінгвістики, і культурної антропології, які допомагають їм здійснювати ціннісно-орієнтоване вивчення культурної самобутності народів та їх внеску в розвиток світової культури, акультурного аспекту розвитку індивіда, соціальних груп, суспільства, цивілізації, відносини культури з освітою, наукою і комунікацією, взаємодія культури і демократії, способу життя народів та стилю життя складових його субкультур, мови і комунікативно-мовної, а також усвідомлення себе як продукту і представника певної культури або «згустку» культур.

Як зазначає М. Бергельсон, в останнє десятиліття в зв'язку з розвитком нових навчальних напрямів значно зріс інтерес до взаємодії та взаємовпливу мов і культур. Різко змінилася й ситуація з лінгвістично орієнтованими дослідженнями міжкультурної комунікації. Дослідження – в основному порівняльні – тих чи інших мовних фактів у більш ніж одній мові стали за визначенням відносити до сфери міжкультурної комунікації. Не випадково також, що переважну роль у такого роду розробках зіграли практики-гуманітарії, які у власній діяльності на кожному кроці стикаються з визначальною роллю соціокультурного контексту, лінгвокультурологічною проблемою, роллю прагматичного компонента знань [2].

Як одну з найбільш важливих і радикальних змін у практиці викладання мов

С. Тер-Мінасова, наприклад, виділяє розширення та поглиблення ролі соціокультурного компонента в розвитку комунікативних здібностей. «Ідеться вже не просто про лінгвокраїнознавство як галузь науки про мову – йдеться про необхідність більш глибокого і ретельного вивчення світу (не мови – а світу), носіїв мови, їхньої культури в широкому етнографічному сенсі слова, способу життя, національного характеру, менталітету тощо, тому що реальне вживання слів у мові, реальне мововиробництво значною мірою визначається знанням соціального і культурного життя мовця саме мовою мовного колективу» [8, 269].

Новий час, нові умови потребували перегляду як загальної методології, так і конкретних методів викладання. Вимоги, що пред'являються нині до сучасного фахівця, припускають його володіння медіазнаннями. Зокрема, сучасний фахівець повинен уміти на науковій основі організувати свою працю, володіти комп'ютерними методами збирання, зберігання й опрацювання інформації, застосовувати це в сфері професійної діяльності; вміти здобувати нові знання, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології тощо. Як бачимо, ці вимоги свідчать про перспективи медіаосвіти під час підготовки фахівців у різних сферах, тож «діалог культур» нині стає однією з медіаосвітніх технологій.

Література

1. **Бацевич Ф. С.** Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. **Бергельсон М. Б.** Лингвистические методы исследования в области (межкультурной) коммуникации: Тезисы пленар. доклада на II Междунар. конф. РКА «Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты» («Коммуникация-2004») [«Communication: theoretical approaches and practical applications» («Communication-2004»)] / М. Б. Бергельсон...
3. **Верещагин Е. М.** Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеповеденческих тактик и сапиентемы / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Индрик, 2005. – 1040 с.
4. **Воробьев В. В.** Лингвокультурология: от создания концепции до развития теории взаимодействия языка-культуры-личности к практике обучения русскому языку как иностранному / В. В. Воробьев, И. П. Василюк // XII конгресс МАПРЯЛ «Русский язык и литература во времени и пространстве» / Под. ред. Л. А. Вербицкой, Лю Лиминя, Е. Е. Юркова – Шанхай: Изд-во Ун-та иностр. языков, 2011. – Т. 3. – С. 344 – 348.
5. **Добровольская М. Г.** Обучение пониманию текста СМИ / М. Г. Добровольская // XII конгресс МАПРЯЛ «Русский язык и литература во времени и пространстве» / Под. ред. Л. А. Вербицкой, Лю Лиминя, Е. Е. Юркова. – Шанхай: Изд-во Ун-та иностр. языков, 2011. – Т. 3. – С. 391 – 396.

6. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М., 2008. – С. 9 – 10.

7. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизации / В. В. Сафонова. – Воронеж : ИСТОКИ, 1996. – 237 с.

8. Тер-Минасова С. Г. Союз нерушимый языка и культуры : проблематика межкультурной коммуникации в теории и практике РКИ / С. Г. Тер-Минасова // XII конгресс МАПРЯЛ «Русский язык и литература во времени и пространстве» / Под. ред. Л. А. Вербицкой, Лю Лиминя, Е. Е. Юркова. – Шанхай : Изд-во Ун-та иностр. языков, 2011. – Т. 3. – С. 268 – 272.

Резюме

• Монографія Є. М. Верещачіна і В. Г. Костомарова «Мова і культура» привернула увагу викладачів і методистів до лінгвокраїнознавчого аспекту викладання іноземних мов як провідного. Мас-медіа при цьому часто були посередником у діалозі культур. Автор розглядає «діалог культур» як одну з медіаосвітніх технологій.

• Монографія Е. М. Верещачина и В. Г. Костомарова «Язык и культура» обратила внимание преподавателей и методистов на лингвострановедческий аспект преподавания иностранных языков. Масс-медиа при этом часто были посредником в диалоге культур. Автор рассматривает «диалог культур» как один из видов медиаобразовательных технологий.

• Monograph «Language and culture» by E. M. Vereshchagin and V. G. Kostomarov caught attention of the lecturers and specialists in educational methods to the lingua and country studies aspects of teaching as main one. Mass media played mediatory in the dialogue of cultures. Later the problematic of «dialogue of cultures» became the main for the speciality «Linguistics and intercultural communication». The author considers «the dialogue of cultures» as one of the media educational technologies.